

Uključiv i isključiv jezik: što je rodno neutralno u administrativnome višejezičnom stilu Europske unije

U razgovoru s predstavnicima hrvatske prevoditeljske zajednice tijekom mojega prošlogodišnjeg boravka na znanstvenome dopustu u Luxembourg, povezanom s projektima Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje *Hrvatski jezik u Europskoj uniji* (<https://eu.jezik.hr/o-projektu/>) te *Muško i žensko u hrvatskome jeziku* (<http://ihjj.hr/projekt/musko-i-zensko-u-hrvatskome-jeziku/72/>; <https://muskozensko.jezik.hr/>), na red je došla i zanimljiva tema o *rodno neutralnome jeziku* te načinima njegove uporabe. S jedne strane, smjernice o rodnoj ravnopravnosti (počevši od toga da se razlikuju *spol* i *rod*, odnosno engl. *sex* i *gender*) među ostalima daje Europski institut za ravnopravnost spolova (EIGE), a s druge strane, tu su i smjernice ugrađene u jezične stilske priručnike pojedinih institucija namijenjene konkretnoj uporabi u administrativnome, zakonodavnome kontekstu. Riječ je o načinima i praktičnim savjetima o uporabi, kako se on naziva u EU-u, *rodno pravednoga* i *uključivoga* (*općega, neutralnoga*) jezika u različitim publikacijama i komunikaciji koja prati zakonodavstvo Europske unije, ali i šire. Naime, međunarodne i europske institucije (kao što su Ujedinjeni narodi, Svjetska zdravstvena organizacija, Međunarodna organizacija rada, Europski parlament i Europska komisija), strukovna udruženja, sveučilišta i velike novinske agencije donijeli su svojedobno smjernice za neutralnu uporabu jezika u obliku zasebnih dokumenata i/ili posebnih preporuka, koje su pojedine institucije uvrstile i u svoje stilske priručnike. Tako je Europski parlament među prvima, još 2008. godine, objavio takav priručnik, nadograđivan i posuvtremenjivan s protokom vremena tijekom kojega se i hrvatski jezik 2013. uvrstio među službene jezike EU-a, a koji je, uz *Rječnik rodne ravnopravnosti*, poslužio kao glavni izvor ovoga teksta.

No počnimo redom – što je uopće rodna neutralnost u jeziku kako je vidi zakonodavac EU-a? *Rodna neutralnost* u jeziku opći je pojam koji, ukratko, podrazumijeva uporabu *rodno neodređenoga* (*neseksističkoga*) jezika, koji se smatra društveno poželjnim, odnosno *uključivim* i *rodno nediskriminirajućim*, odnosno ako nije takav, označuje se kao *isključiv* i odnosi se samo na jedan rod. To je zapravo jedan oblik *neutralnoga jezika* u kojemu se, pojednostavnjeno govoreći, izbjegava odabir riječi koji se može tumačiti kao pristran i diskriminacijski ako, tj. kad, sugerira da je jedan spol ili društveni rod norma, nadređen drugomu. Smatra se da se uporabom rodno nediskriminirajućega i uključivoga jezika također smanjuju rodni stereotipi, promiču u tome smislu društvene promjene i pridonosi postizanju rodne ravnopravnosti. Naime, jezik je moćan alat, utječe na stavove, ponašanje, percepciju stvari i odnosa, odražava društvene norme i društvena pitanja, od kojih je jedno i pitanje *političke korektnosti*. Povezano s time, različita tijela

u Europskoj uniji prate provedbu smjernica za uporabu *rodno neutralnoga jezika* i rade na njoj, primjerice Vijeće za rodnu ravnopravnost, Skupina na visokoj razini za rodnu ravnopravnost i raznolikost te Mreža za rodno osviještenu politiku uz već spomenuti Europski institut za ravnopravnost spolova (EIGE).

Rječnik rodne ravnopravnosti jedna je od temeljnih smjernica za rodno ravnopravno nazivlje u EU-u, nastao pod okriljem EIGE-a, instituta, odnosno agencije EU-a, čiji je cilj promicanje i jačanje rodne ravnopravnosti i podizanje svijesti o njoj u društvu, u politici EU-a i nacionalnim politikama te borba protiv rodne diskriminacije uz tehničku pomoć institucijama EU-a i državama članicama, čije je sjedište u Vilniusu u Republici Litvi. Objavljen je na svim jezicima EU-a te mu se može pristupiti mrežno na poveznici: <https://eige.europa.eu/thesaurus>. Prevoditeljski centar za tijela EU-a (<https://cdt.europa.eu/hr>) preveo je rječnik na sve službene jezike Europske unije, tako i na hrvatski. Ondje možemo (višejezično) pretraživati nazive (i njihove definicije) kao što su: *alat za rodno osviještenu politiku*, *de facto rodna ravnopravnost*, *de iure rodna ravnopravnost*, *dvostruki standardi*, *kompetencija u području rodne ravnopravnosti*, *seksizam*, *rodna dinamika*, *rodna perspektiva*, *mjere rodnog osnaživanja* itd.

Vjerojatno ćete se zapitati koja je zapravo svrha tih smjernica. One ne prisiljavaju autore tekstova u europskim institucijama da slijede obvezni skup pravila, nego zapravo potiču, ponajprije administrativne službe, da uzimaju u obzir, posebice pri pisanju i prevođenju, pitanja rodne osjetljivosti u jeziku. Stoga možemo zaključiti da su te smjernice zapravo idealna slika koju je tijekom godina proizvelo ukupno društveno iskustvo i skup društvenih standarda unutar bogatoga višejezičnog europskog konteksta. Međutim, logično se i samo po sebi nameće pitanje kako se takva jezična politika može provoditi kad znamo da se jezici umnogome razlikuju od svojega gramatičkog ustroja nadalje.

S obzirom na te različitosti primjenjuju se i različite strategije. Jedna se od njih, strategija neutralizacije, odnosi na jezike kao što su danski, engleski ili švedski, u kojima se teži tomu da se uporaba rodno određenih naziva u njima što više smanji. Kako bi se izbjeglo upućivanje na određeni rod, upotrebljavaju se rodno neutralne riječi koje upućuju općenito na osobe, a ne zasebno na žene ili na muškarce (primjerice umjesto engl. *policeman* (policajac) ili *policewoman* (policajka) upotrebljava se *police officer* ili *police*, umjesto *spokesman* (glasnogovornik) ili *spokeswoman* (glasnogovornica) u engleskome se daje prednost riječi *spokesperson* (u hrvatskome načelno u muškome rodu – *glasnogovornik*, a kad je osoba koja obnaša tu dužnost ženskoga spola – *glasnogovornica*, dok je i u talijanskome, kao i u engleskome, taj naziv uspješno neutralno riješen i pomalo slikovito glasi: *portavoce* = osoba koja donosi glas). Sklonost rodnoj neutralnosti dalje se proteže na osobne zamjenice, pa se *on* u engleskome jeziku zamjenjuje općim upućivanjem na *on* ili *ona* (engl. *he or she*).

Iako se konkretni načini izbjegavanja rodno određenoga jezika razlikuju od jezika do jezika, vidljivo je već i iz ovoga kratkoga uvoda da su neki problemi zajednički mnogim jezicima, primjerice konvencija je u većini jezika s gramatičkim rodovima da se (tradicionalno) za skupine u kojima su zastupljena oba spola muški rod zapravo upotrebljava kao uključiv ili opći oblik, dok je ženski rod isključiv, tj. odnosi se samo na žene. Ta uporaba muškoga roda za poopćavanje ili neutralizaciju često se doživljava kao diskriminirajuća prema ženama. Većina jezika s gramatičkim rodovima osmislila je stoga vlastite strategije za izbjegavanje te opće uprabe muškoga roda. Ipak, rješenja kojima se smanjuje čitkost teksta, kao što je upraba mješovitih, raspisanih oblika: *on(a)*, *njega/nju* i sl., valja izbjegavati jer u osnovi administrativni tekst treba biti jasan i nedvosmislen, a u rečenicama tipa *On(a) je trebao/-la podnijeti zahtjev mjerodavnomu tijelu što bi omogućilo njegovu/njezinu prijavu na natječaj...* izgubila bi se veoma brzo bit samoga sadržaja.

S druge strane, u njemačkome jeziku te načelno u slavenskim i romanskim jezicima provodi se (uvjetno nazvana) strategija feminizacije, a riječ je većinom o uporabi odgovarajućih ženskih mocijskih parova za nazive zadane u muškome rodu, odnosno preferira se upraba obaju mocijskih parnjaka. To je postalo posve uobičajeno u poslovnim situacijama, primjerice u nazivima radnih mjesta. S obzirom na to da je većina zanimanja tradicionalno gramatički bila u muškome rodu, uz nekoliko iznimaka koje su u društvu, odnosno društvima smatrane tipični(ji)ma za ženska zanimanja kao što su *medicinska sestra* ili *primaljica* i *dadilja*, odnosno za muška zanimanja *osobni kupac* (engl. *personal shopper*), u zakonodavnome kontekstu u mnogim je jezicima započela tvorba rodnih jednakovrijednica za gotovo sve političke dužnosti, odnosno tradicionalna se uporaba tih dužnosti u muškome rodu, kako kažu, *feminizirala*, pa su u uprabi primjerice i njem. *Kanzlerin* ('kancelarka'), franc. *présidente* ('predsjednica') i *sénatrice* ('senatorica'), tal. *assessora* ('članica odbora') itd. Također je u mnogim jezicima postala prihvaćenija zamjena općega muškog oblika dvostrukim oblicima za konkretne političke dužnosti (tal. *tutti i consiglieri e tutte le consigliere* – 'svi vijećnici i sve vijećnice').

Kako je hrvatski tvorbeno bogat jezik i uglavnom ima mogućnost iskazivanja i muških i ženskih parnjaka, preporučuje se korištenje tim oblicima, posebice kad je riječ o natječajima za radna mjesta i sličnim tekstovima, no dopušteno je navođenje samo jednoga, obično muškoga oblika, uz isticanje dostupnosti radnoga mjesta obama spolovima navođenjem oznaka za spol u zagradama (*ž/m*). Od novotvorenica u administrativnome stilu ponuđena je riječ *ombudsmanica* kao parnjak *ombudsmanu*, odnosno u engleskome jeziku također se navodi i neutralni oblik *ombudsperson* (pojednostavnjeno govoreći posrednica, posrednik, odnosno službena osoba koja posreduje između građana i tijela Europske unije, istražuje pritužbe građana, poslovnih

subjekata i organizacija Unije, odnosno bilo koga tko prebiva ili ima prijavljen ured u kojoj od država članica EU-a).

Uza sve, valja naglasiti da se pri oslovljavanju pojedinih osoba ili upućivanju na njih uzima u obzir i stav tih osoba o tome kako one same žele da ih se naziva na njihovim radnim mjestima. Uzrok tomu može biti i tradicionalno konotativno značenje određenoga naziva. Za to je dobar primjer par *tajnik/tajnica*, pri čemu i žene na dužnosti tajnika određene institucije (što obično podrazumijeva obavljanje pravnih poslova, a ne tajničkih u smislu uredsko-administrativnih) mogu težiti uprabi muškoga roda tog naziva. Općenito, kad je riječ o oslovljavanju, poštuju se i osobne želje svake osobe o tome kako joj se obraćati (primjerice fran. *madame le président* – ‘gospođa’, odnosno u izravnome obraćanju ‘gospođa predsjednik’ ili *madame la présidente* – ‘gospođa’, odnosno ‘gospođa predsjednica’). Povezano s time, u nekim jezicima (primjerice u njemačkome i francuskome, također i u hrvatskome) titule kao što su *gospođa* ili *gospođica*, odnosno fran. *madame*, *mademoiselle*, njem. *Frau* i *Fräulein*, izvorno su označavale bračno stanje žene. To se s vremenom promijenilo, pa i administrativna praksa iz uporabe briše *gospođicu*, a zadržava *gospođu*. U engleskome jeziku išlo se i dalje, pa neutralno *Ms.* zamjenjuje i *Miss* i *Mrs.*, odnosno *Missis/Madam*. I jedna zanimljivost, u tekstovima Europskoga parlamenta titule kao što su franc. *monsieur* ‘gospodin’, *Frau*, *Ms.* i slično često se jednostavno preskaču te se upotrebljava samo puno ime osobe. Mogli bismo se ovom temom naširoko baviti i posvetiti joj jedan cijeli broj časopisa, stoga neka ovaj članak samo odškrine vrata i posluži kao uvod u djelić zanimljivoga višekulturnog pristupa temi rodne ravnopravnosti u jeziku.

The screenshot shows the EIGE Glossary & Thesaurus interface. The top navigation bar includes 'About EIGE', 'Recruitment', 'Procurement', 'News', 'Events', 'EIGE's publications', 'Library', and 'Glossary & Thesaurus'. Below this, there are dropdown menus for 'Gender mainstreaming', 'Gender-based violence', 'Gender Equality Index', 'Gender Statistics Database', and 'Beijing Platform for Action'. The main content area is titled 'A-Z Index' and includes a search bar and a list of terms under the letter 'A': 'abortion', 'affirmative action measures', 'assisting spouses', 'asylum-seeking women and girls', and 'atypical work employment'. A secondary navigation bar shows 'Overview', 'About', 'A-Z Index', 'Browse', and 'Search'. On the right side, there is a grid of letters for navigation: A, B, C, D, E, F, G; H, I, J, K, L, M, N; O, P, Q, R, S, T, U; V, W, X, Y, Z. The language is set to English.

1. slika: Rječnik rodne ravnopravnosti